

**ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ
НАСИЛЬНИЦЬКОГО ТА НАСИЛЬНИЦЬКО-КОРИСЛИВОГО ТИПІВ
ЗЛОЧИНЦЯ**

*Дуда О. Е.
студент 5-го курсу юридичного факультету*

Поведінка людини - складне багатофакторне явище. Його вивчення потребує сучасних уявлень про системні і імовірнісні процеси. Сутність кожного поведінкового акту визначається його місцем у загальній структурі поведінки особистості. У процесі індивідуального розвитку поведінкові системи трансформуються у складний комплекс індивідуальної поведінкової стратегії, утворюючи поведінковий тип особистості.

Отже, особистість злочинця – це сукупність соціально-негативних типологічних якостей індивіда, що обумовлюють вчинення ним злочинного діяння. Для розуміння механізмів поведінки злочинця необхідно виходити з поняття «тип особистості злочинця» [1,8]. Тип особистості злочинця – це стійка кримінальна спрямованість особистості, пов'язана з характерним для неї способом життя, усталеними узагальненими способами поведінки. Особистісна структура злочинця, звичайно, не першопричина злочину. Першопричиною є умови її формування. Але у вчиненні злочинного діяння поведінковий тип особистості – основний системоутворюючий фактор, що вимагає компетентного психологічного аналізу. У типології особистості злочинця розрізняються три загальні градації: загальний тип злочинця; особистість злочинця певної категорії; особистість злочинця певного виду. Ці градації співвідносяться між собою як загальне, особливе і одиничне. Соціальним ядром особистості є її спрямованість, система життєвих відносин, ієрархія мотиваційно-ціннісної орієнтації. Це ядро і визначає тип особистості злочинця [2, 51].

Розглянемо психологічну структуру особистості насильницьких злочинців. Кожен злочинний психотип має свою особливу «психічну матрицю». Основна особливість осіб, які скоюють насильницькі злочини, - це дефектність системи їх соціальних цінностей, соціальної ідентифікації, асінтонність (емоційна тупість), імпульсивна агресивність. Особи, винні у вбивствах, тілесних ушкодженнях, катуваннях, згвалтуваннях, хуліганських діях, для їх поведінки характерні крайній егоцентризм, прагнення до негайного задоволення спонтанно виниклих бажань, примітивізм і цинізм у їх реалізації. У насильстві вони вбачають єдиний засіб вирішення конфліктів. Навколишнє середовище постійно сприймається ними як середовище вороже, у них хвороблива підвищена чутливість до найменших особистісним поразок. Для них характерна нездатність до соціальної їх компенсації. Всі ці злочинці, як правило, аутичні, соціально відчужені, емоційно вкрай нестійкі, патологічно запальні, мстиві, страждають різкими перепадами настрою – дисфорією. Як правило, для них характерний вкрай завищений рівень домагань, вони самі йдуть назустріч до екстремальних ситуацій, активно ініціюють їх.

Насильницький злочинець – особа, яка вчиняє злочини насильницьким способом [3, 17]. Насильство – вплив на організм і психіку людини проти його волі в якості засобу досягнення злочинної мети, засоби, спонукає іншу особу вчинити злочин [3, 11].

Перелічимо основні особистісні риси злочинців цієї категорії:

- знецінення життя, здоров'я і гідності інших людей;
- жорстокість і агресивність, що виражаються у заподіянні важких фізичних і психічних травм іншій людині;
- злостивість і агресивна мстивість;
- постійна готовність завдавати шкоди людям;
- підвищена імпульсивність (необдуманість) поведінки;
- низький самоконтроль;
- стереотипність поведінки;
- примітивізм і цинізм;
- прагнення до негайного задоволення спонтанно виниклих бажань;
- нездатність стримати перший агресивне спонукання в конфліктних ситуаціях і розгляд насильства як самого прийняттого способу вирішення конфліктів;
- невміння прогнозувати наслідки агресивних дій;
- соціальна дезадаптація, відсутність розвинених навичок, що сприяють соціальній пристосованості;
- неволодіння поведінковими прийомами соціально прийняттого виходу з конфліктної ситуації;
- самовиправдання, покладання провини на потерпілого і зовнішні обставини;
- наявність алкоголізму, психічних захворювань, черепно-мозкових травм.

Вчинення насильницьких злочинів пов'язане з агресією. У психології агресія розглядається як поведінка або дія, спрямова на заподіяння фізичної чи психічної шкоди або на знищення іншої людини. Готовність окремої особистості до агресії виявляється як негативна риса - агресивність [9,366].

Перераховані негативні якості формуються у вкрай негативних умовах мікросередовища, а саме: в умовах зниженого соціального контролю, позбавлення позитивних емоцій у дитинстві, відчуження від сім'ї і соціально позитивних груп. У життєдіяльності насильницьких злочинців агресивна поведінка постійно сформовується – формується стійка готовність до нанесення шкоди іншим людям. Слід сказати, що в поведінці насильницьких злочинців часто виражені так звані афектогенні мотиви [2,7]. Вони виявляються в особистісно значущих і емоційних ситуаціях; пов'язані з проявом негативних емоцій і почуттів страху, ревнощів, гніву, ненависті, виплеск яких призводить до агресивних і жорстоких дій.

Особливий психологічний тип злочинця - злісний вбивця, що відрізняється глибокої соціальної деформованістю особистості. Його вкрай примітивна життєва орієнтація, аморальність обумовлюють і вкрай примітивні способи насильницьких дій [9,366]. Це звичайно особи, що не мають позитивного соціального статусу, їх поведінку, як правило, формується в умовах кримінальної субкультури. Відчуваючи хронічну емоційно-психічну напруженість, вони постійно готові до імпульсивної розрядці по самих незначних приводів.

Психологічні особливості випадкового вбивці - дефекти його психічної саморегуляції. Заподіяння смерті потерпілому є для нього трагічною випадковістю, але, по суті, ця «випадковість» не випадкова. У ній виявляється нездатність особистості соціально адаптовано виходити з критичних, гостро конфліктних ситуацій. Як правило, такого роду вбивства відбуваються на тлі тривалого накопичення негативних емоцій або вчиняються раптово в екстремальних для даної особистості ситуаціях (особливо в стані переляку, страху, жаху, в стані афекту, тобто так званого «звуженого свідомості», при якому гіперочаг збудження, пов'язаний з особистісним поразкою, викликає охоронне гальмування діяльності всієї кори головного мозку, при цьому активізується підкірці, центри імпульсивної регуляції поведінки).

Багато вбивств відбуваються на так званому «побутовому ґрунті», імпульсивно, іноді по разуче незначним приводом. Вбивці цієї категорії часто «обтяжені комплексом неповноцінності, їх агресія буває пов'язана з гіперкомпенсацією «слабких» місць у їхній психіці, є результатом тривалого накопичення невідомщеною образу» [4, 13].

У всіх насильницьких злочинах на передній план виступає так звана ворожа агресивність. У групових насильницьких злочинах агресія відбувається під впливом групового тиску, групових кримінальних традицій і психічного зараження. Для злісних типів насильницьких злочинців агресивність є домінуючим способом їх самоствердження.

У контингенті гвалтівників-хуліганів переважають особи зі стійкими соціально-негативними звичками поведінки, переважають систематичні порушення в умовах зниженого соціального контролю. Спільними психічними їх особливостями є їхній цинізм, агресивність, безвідповідальність, переконаність у безкарності насильницьких дій. Ціннісна їх деформованість полягає в знеціненні життя, здоров'я та гідності інших людей [5, 36].

Деякими психологічними особливостями відрізняються поведінку жінок-злочинців. Специфіка жіночої поведінки полягає в більш гострому сприйнятті окремих явищ дійсності, підвищеному емоційному реагуванні на них, у перебільшенні значущості окремих фактів міжособистісних відносин. Вони більш схильні до психічної травматизації в гострих конфліктних ситуаціях. Зазвичай вони відрізняються дефектами соціальної взаємодії, нелагідність, демонстративної істеричністю. У своїх агресивних діях вони найчастіше використовують випадково підвернулися під руку предмети. Однак тяжкі навмисні злочини жінки, як правило, продумують більш ґрунтовно, вдаючись до ретельної їх маскуванню. Тяжкі злочини проти особистості зазвичай здійснюють жінки маскулінного типу (з чоловічим типом поведінки). Злочинці з насильницькою спрямованістю характеризуються агресивністю, антигуманними тенденціями, вкрай зневажливим ставленням до життя, здоров'ю та особистої гідності людей. Багато насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, пов'язані з агресією в групі і впливом групового тиску [6, 21].

Так, в агресивному діючої натовпі масові безлади і хуліганство відбуваються під впливом емоційного зараження, наслідування асоціальною

прикладів і вселяє впливу з боку лідера натовпу. Вчинення насильницьких дій (у тому числі неповнолітніми особами) пов'язано багато в чому з мотивами самоствердження на соціально-психологічному рівні, необхідно для збереження певного статусу в значній групі однолітків. Незважаючи на велику схожість психологічних особливостей насильницьких злочинців, вони мають і відмінні особистісні якості. Так, вбивці більше, ніж інші типи злочинців, відчують труднощі в соціальному спілкуванні і відрізняються підвищеною стійкістю афекту, а їх поведінка багато в чому обумовлено конкретною ситуацією; крім того, вони найбільшою мірою відчують труднощі, пов'язані із засвоєнням моральних і правових норм. У осіб, які вчинили згвалтування, в найбільшій мірі у порівнянні з іншими злочинцями проявляється черствість (у них сама низька чутливість до міжособистісних контактів) і в найменшій – схильність до самоаналізу і самоконтролю. Спрямованість цього виду злочинів обумовлена прагненням до самоствердження себе в чоловічій ролі, демонстрацією нарочито мужнього стилю поведінки і підкресленням сили. Хулігани мають стійкі негативні звички поведінки, злобні, безвідповідальні і переконані у безкарності, а злочини відбуваються ними, як правило, в умовах безкультурною дозвілля.

Важливе значення також мають уявлення про жертви, які залежать від потреб, мотивів, цілей, установок і емоцій людини, тобто від його особистісних особливостей. Порівнюючи насильницьких і корисливих злочинців, варто відзначити відмінності в їх уявленнях про жертви злочинів. Так, в результаті опитування засуджених з'ясувалося, що ступінь згоди з твердженням про те, що жертви злочинів самі часто скоюють злочини, засуджених за корисливі злочини вище, ніж засуджених за насильницькі злочини, що вказує на прагнення засуджених за корисливі злочини звинувачувати іншу людину у незаконному діянні. Велика ступінь згоди засуджених за насильницькі злочини з твердженням про те, що жертва може пробачити злочинця, мабуть, свідчення того, що засуджені за насильницькі злочини не усвідомлюють, що заподіяли шкоду, і знаходяться в стані регресу (притаманної дітям сприйняття дійсності, згідно з яким будь-який їх провина прощається). Засуджені за корисливі злочини більш усвідомлено представляють наслідки своїх вчинків. Злочинці з корисливо-насильницької спрямованістю поєднують корисливі посягання з насильством над особистістю і вбирають особистісні риси злочинців насильницької і корисливої спрямованості. [7, 42].

Перерахуємо ці риси:

- імпульсивність і нехтування соціальними та правовими нормами і як наслідок вчинення насильницьких злочинів;
- найбільша (в порівнянні з іншими категоріями злочинців) некерованість поведінки і раптовість асоціальних вчинків;
- відчуженість і агресивність;
- відсутність гнучкості поведінки (ригідність);
- стійкість негативних емоцій (стійкість афекту);
- порушення загальної нормативної регуляції поведінки, низькі інтелектуальний і вольовий контроль;

- тенденція до безпосереднього задоволення виникаючих бажань і потреб [7,47]. Підкреслимо, що, незважаючи на типовість особистісних характеристик корисливо-насильницьких злочинців, ця категорія неоднорідна. Так, наймані вбивці (кілери), як вважає Ю.М. Антонян, вбивають не з помсти чи ненависті до конкретної людини, а за гроші з холодного розрахунку. Вони відрізняються великою обережністю і обачністю, уважністю, мобільністю, винахідливістю, умінням зберігати спокій і врівноваженість. Іншою відмінною рисою є здатність залишатися непомітними, нічим не привертати до себе уваги. Це раціональні злочинці і професіонали.

Тобто традиційно виділяються такі риси корисливо-насильницьких злочинців, як імпульсивність, некерованість і раптовість вчинків, найманих убивць не притаманні. Хоча виявляється істотна подібність з низкою особистісних особливостей імпульсивних вбивць: нездатність співпереживати людям і невміння поставити себе на їхнє місце, жорсткість, холонокровність, злостивість. Слід зазначити, що тема професійних найманих убивць недостатньо розроблена і вимагає подальшого вивчення різними спеціалістами, в тому числі кримінальними психологами [8,19].

Отже, можна відзначити, що соціально-економічні особливості суспільства, особливо в періоди його реформації, формують свої стійкі типи злочинців.

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права факультету європейського права та правознавства Громовий А.О.

Список використаних джерел

1. Еникеев М.І. Кримінальна психологія. - М.: ИНФРА-М, 2006. - 184 с.
2. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Изучение правонарушителей с психическими аномалиями // Соц. законность. – 1985. – № 2. – 52 с.
3. Жалинский А.Э. Насильственная преступность и уголовная политика// Сов. гос-во и право. – 1991. – №4. - 122 с.
4. Антонян Ю.М., Голумб Ц.А. Предупреждение преступного поведения лиц с психическими аномалиями: Учеб. пособ. – М., 1984. – 80 с.
5. Андрюшин Г.Д. Основы кримінальної та слідчої психології: Учеб. посібник. Оред: Орловський ЮІ МВС Росії. - 2005. - 130 с.
6. Виденеев И.А. Психология девиантного поведения. - Харьков, 1997. - 113 с.
7. Борисова С.Є. Психологічні особливості особистості злочинця. - М.: Омега-Л, 2007. - 88 с.
8. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность и психические аномалии. – М., 1987. – 207 с.
9. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: підруч. Для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. - 424с.